



## DESENVOLUPAMENT RURAL UNA NOVA VIA PER A LES COOPERATIVES AGRÀRIES

Informe per a la FCAC, juliol 2004

Ignasi Aldomà

### ***El punt de partida; l'evolució recent del cooperativisme***

El cooperativisme agrari es troba immers en la transformació radical del sector agrari i del medi rural, que l'obliguen a explorar noves vies a través de les noves activitats i serveis atribuïts al medi rural, sense perdre de vista el seu paper tradicional d'institució col·lectiva voluntària de suport i promoció de les comunitats rurals.

La formació de les cooperatives agràries catalanes actuals es remet especialment a dues èpoques històriques d'expansió, el segon decenni del segle XX, en el qual es funden sobretot les cooperatives de l'entorn del Camp de Tarragona, i el període de postguerra entre 1945-1965, en el qual es funden especialment les cooperatives actuals de les planes de Ponent i terres de l'Ebre. Mentre, entre els anys 1980 i 1995 es produeix un altre moment d'expansió cooperativa, que coincideix amb la transformació dels antics sindicats o germandats franquistes a les comarques de Barcelona noves iniciatives a les comarques gironines.

En els darrers anys es presenta, de nou, un estancament acompanyat d'una transformació de fons del cooperativisme agrari:

D'una banda i com a punt més destacat, es produeix **certa crisi en les cooperatives locals**. A banda dels problemes en determinades cooperatives vinculats a la gestió, aquí es troben com a elements de fons nous:

- La pèrdua d'activitat deguda a la transferència de competències cap a les cooperatives de 2on grau, les quals progressivament amplien el seu camp des de la comercialització cap als inputs i serveis a la producció.
- La desaparició o aturada deguda a la pèrdua de massa social que es produeix al camp i a les poblacions petites en particular.

Al costat de la crisi de les cooperatives locals, es produeixen, en canvi, **processos expansius en cooperatives comarcals** en base a

- Les cooperatives locals que creixen i abasten àmbits comarcals o regionals.
- Les noves cooperatives agràries d'àmbit supramunicipal de major volum de producció i amb una clara especialització sectorial.

Mentre, **les cooperatives de segon grau presenten una sort diversa**, amb, d'una banda, cooperatives que per la seva grandària i gestió s'acaben allunyant del model cooperatiu i cooperatives comercials amb problemes de creixement i gestió i, per l'altra banda, noves cooperatives que es formen.

## ***El cooperativisme davant les transformacions del sector agrari***

Per entendre les transformacions actuals cal remetre's al fet que de bon principi les cooperatives són l'expressió d'una organització nascuda per a la **defensa dels productors pagesos** davant dels usurers i dels intermediaris. Aquesta defensa ha comportat la presa de posicions de força o l'assumpció directa de responsabilitats en els àmbits ja coneguts; el financer (seccions de crèdit), dels subministraments a l'agricultura (adobs, insecticides, plàstics,...), de la comercialització agrària (instal·lacions d'emmagatzematge o transformació) i dels serveis a l'agricultura (assessorament tècnic, maquinària especialitzada,...). Tots aquests àmbits es troben avui dia subjectes a les transformacions del sector agrari:

Aprofundint en una tendència ja històrica, la proporció de **valor afegit i la capacitat de decidir sobre les produccions agràries que queda a mans del pagès és cada cop més minsa**. En conseqüència, la cooperativa es veu impel·lida a constituir-se com a empresa industrial que haurà de:

- Prendre decisions (productes, noves inversions, coalicions,...) en funció dels interessos com a empresa i no del soci pagès.
- Assegurar-se el producte en origen, sigui del soci o sigui d'altri, i condicionar al pagès de com i què ha de produir.
- Fer molt difícil la comprensió i assumpció de les decisions empresarials cooperatives per part dels socis.

D'acord amb els canvis dels darrers anys, per altra part, **ja no és la indústria agrària qui decideix en matèria de preus i productes, sinó la distribució**, amb la restauració com a sector amb un pes creixent:

- La pèrdua de pes de les marques dóna noves oportunitats comercials al cooperativisme, particularment en articles de poc valor afegit (exe.: llet envasada).
- La gran concentració de la distribució obliga, per altra part, a que l'oferta cooperativa sigui també voluminosa, estandarditzada i regular, fet que obliga a assumir nous riscos (invertir, ampliar o associar-se,...).
- Les cooperatives tenen, en qualsevol cas, poca o nul·la presència en l'elaboració de "comoditats" i productes de gamma avançada que són els qui capten major valor afegit en el sector agroalimentari.

El sostre comercial conjugat amb l'augment de la productivitat determina, per altra part, **la reconversió constant del sector agrari**.

- La disminució del nombre de pagesos encongeix la massa social de les cooperatives.
- Amb les jubilacions i abandonos, la cooperativa passa de ser una associació de pagesos a ser una associació de propietaris.

Per altra part, **la política agrària mostra cada cop menys interès en subvencionar productes agraris** o, fins i tot, per la millora de les estructures, i, en canvi, s'interessa pel desenvolupament econòmic i la preservació de les àrees rurals, cap als quals s'hauran de decantar les subvencions en els pròxims anys.

## ***Les cooperatives davant les transformacions del medi rural***

Les cooperatives no solament han nascut com una resposta a determinades problemàtiques agràries, sinó que només s'entenen també en un determinat context de la societat rural. En aquest sentit, les cooperatives responen a la interconeixença i els vincles col·lectius que animen els pobles rurals, pobles que han estat la base de l'organització col·lectiva de la Catalunya Nova i en part també de la Vella. Les raons que cohesionen les comunitats rurals es troben en procés de canvi i **canvien, al mateix temps, les solidaritats que suporten el cooperativisme;**

- Algunes comunitats rurals es veuen precaritzades per la pèrdua demogràfica. En conseqüència se'n ressenten totes les seves institucions, en particular les cooperatives, que en alguns llocs es veuen condemnades al llanguiment o l'extinció (ex.: cooperatives del Priorat, Garrigues,...).
- Els pagesos deixen de ser, per altra part, el sector econòmic majoritari i la població local ha de desplaçar-se a treballar a fora o buscar sortides econòmiques en altres sectors. La cooperativa agrària es conserva com a referent de cultura pagesa, però topa amb el repte d'implicar col·lectivament gent d'altres sectors.
- La percepció i les activitats en el territori canvien, de manera que aquest deixa de ser l'espai de camps i bestiar, per ser un espai amb les pròpies lògiques mediambientals i nous potencials productius. Algunes cooperatives agràries integren la imatge de territori en els seus productes, però les cooperatives s'adapten amb dificultat a les noves percepcions.
- Les relacions socials i econòmiques es mouen cada cop més en àmbits geogràfics superiors al poble. En conseqüència prenen sentit les cooperatives d'àmbit supramunicipal, o de segon grau; que tenen, però, alguns problemes d'encaix amb l'àmbit local.

Precisament perquè es fonamenten en solidaritats locals, **les cooperatives han assumit mancances de les comunitats rurals** que tenien poc o gens a veure amb l'agricultura; la construcció de sales d'actes i locals socials, les botigues de consum, la celebració d'actes socials i festes, la millora de camins i altres infraestructures,.... Amb el temps aquestes funcions també canvien:

- Per les pròpies disponibilitats financeres i les responsabilitats polítiques els ajuntaments han assumit cada cop més funcions col·lectives, algunes prestades abans per la cooperativa. Amb la democràcia la cooperativa esdevé un contrapoder social i això complica la seva activitat extraagrària.
- Per altra part, les cooperatives que veuen minvar la seva producció agrària es queden només amb el patrimoni i/o amb les funcions més de tipus social i comunitari, i això els hi demana respostes específiques a la nova situació.
- Malgrat la seva vocació productora agrària, les cooperatives conserven patrimoni, serveis i actius, en general, que són utilitzats per tota la comunitat, fet que pot ajudar a la viabilitat de la mateixa cooperativa.

En el nou marc de desenvolupament rural les cooperatives agràries tenen, en definitiva, l'oportunitat i la responsabilitat de donar nous serveis i trenar noves solidaritats dins de les comunitats rurals.

## ***Per una refundació cooperativa; la solidaritat territorial***

Davant les transformacions que somouen les bases del cooperativisme agrari s'imposen nous horitzons per activar i reforçar l'acció cooperativa, uns horitzons que es poden resumir en una idea, **el principi de la solidaritat territorial com a base de les accions de desenvolupament col·lectiu i del cooperativisme agrari**. Els fonaments i raons d'aquest nou enfoc són diversos:

- En uns mercats cada cop més oberts i una societat més intercomunicada, els territoris només tenen una base sòlida de desenvolupament econòmic en l'explotació dels recursos que els hi són propis i singulars.
- Davant d'una societat cada cop més globalitzada, la població necessita reconèixer les seves singularitats naturals i productives, així com els propis valors socials i culturals per aprofitar les oportunitats que li ofereix el mercat i la societat.
- En un marc de relacions globals i possibilitats financeres i tècniques immenses que alteren en un no res la fesomia d'un territori o un país, la consciència territorial i les solidaritats locals són la millor garantia de preservació dels equilibris mediambientals i culturals, de creixement econòmic i social sòlid i equilibrat i donat el cas, fins i tot, de supervivència col·lectiva.
- Davant d'unes comunicacions cada cop més ràpides i fluides i de relacions virtuals, la vinculació amb un territori esdevé la base que solidifica el propi missatge i una garantia d'equilibri personal i col·lectiu.

La solidaritat històrica del col·lectiu pagès que ha estat la base del cooperativisme agrari deixa pas a **una nova solidaritat basada en el reconeixement mutu en les riqueses naturals i culturals del territori i en la necessitat de tirar aquest territori endavant per a trobar una sortida per a les pròpies necessitats econòmiques i culturals**. El pagès ja no és l'únic protagonista d'aquest territori, ni les produccions agràries són l'única font de riquesa, ni les cooperatives agràries són l'únic mecanisme de solidaritats; però la seva aportació és fonamental, si es contempla en la seva riquesa:

- Com a activitat estretament lligada als recursos del territori, les produccions agràries representen encara una carta de presentació fonamental del territori i una bona base per a la seva projecció més general.
- El territori ha de presentar els seus productes al plat i a la vista del consumidor i aquest és el gran repte del pagès i les cooperatives.
- A l'ofici de productor de béns indispensables per a la subsistència, el pagès afegeix el de "conreador del territori"; coneixedor, explotador i amant de les diverses plantes i animals, hereu de tradicions culturals, creador i mantenidor d'equilibris naturals.

## ***L'acció cooperativa per al desenvolupament rural***

Com a plantejament general de promoció i desenvolupament d'un territori, el desenvolupament rural ho inclou tot, a començar per la transformació i comercialització dels productes agraris; però per a les cooperatives agràries significa especialment el repte de tenir en compte la diversitat d'aspectes fins ara poc o gens valorats, sense perdre de vista la seva estreta interrelació.

Accions orientades a la **transformació de les estructures agràries locals**, que tenen un caràcter sectorial fortament agrari, però serveixen de base per un plantejament més general de desenvolupament rural.

- Intermediació en el mercat de terres i d'altres actius agraris (quotes lleteres, maquinària,...) a través de la informació, intermediació o compra-venda.
- Intermediació en el lloguer de finques i/o gestió directa de terres o actius agraris, en particular les dels socis que deixen l'activitat.
- Dinamització dels processos d'agrupament de finques i/o concentració parcel·lària.
- Contribuir a la implantació o millora de camins, regadius i xarxes d'interès agrari amb una perspectiva de desenvolupament general del territori.

Noves possibilitats a base de **racionalitzar i optimitzar els recursos o serveis relacionats amb la pròpia activitat productora** agrària:

- Inventariar i avaluar la diversitat dels recursos agraris locals i desenvolupar-ne l'explotació, a través dels socis o de la mateixa cooperativa.
- Desenvolupar a partir de la venda directa del propi producte la creació d'agrobotigues o botigues de productes agraris, o supermercats per al servei local.
- Explotar turísticament el propi patrimoni, l'activitat transformadora de la cooperativa o l'activitat agrària dels mateixos socis.
- Incloure o crear a partir de la venda directa, les agrobotigues o el turisme industrial paquets turístics complets.

Oportunitats relacionades amb **els serveis i activitats de suport a l'activitat agrària**. Es tracta d'activitats que constitueixen una component important del cooperativisme agrari actual, però a les quals no s'acostuma a donar gaire importància, ni se'n considera les possibilitats de millora i expansió.

- Ampliar l'oferta d'inputs agraris cap als subministraments relacionats amb la jardineria, silvicultura, micocultura i altres, segons les característiques de la zona, i tenir en compte aquests sectors en alguns altres serveis cooperatius (assessorament, divulgació,...).
- Aprofundir en el paper finançador de les seccions de crèdit en relació al desenvolupament d'activitats innovadores per part dels socis o la implantació de nous pagesos i la recuperació de patrimoni agrari en les àrees en recessió.

- Accions divulgadores o formatives relacionades amb els productes o el medi de la cooperativa i adreçades a l'entorn dels socis cooperativistes; nens, joves, tercera edat, dones.

Les expectatives en l'àmbit de **la gestió del territori local i del patrimoni rural en general**. L'agricultura pot jugar el paper de gestora d'un territori, que en els temps actuals es decanta cap a d'altres activitats; gestió de tipus mediambiental, aprofitaments turístics,..... Al mateix temps els socis cooperativistes són tan o més "propietaris" de territori que caps d'una explotació agrària convencional.

- Sensibilitzar el soci cooperativista en la dimensió mediambiental de l'activitat agrària i en els valors patrimonials del seu entorn (construït o natural).
- Reconèixer, inventariar i divulgar els valors mediambientals i patrimonials del territori i l'activitat agrària dels socis.
- Integrar els valors mediambientals i patrimonials del propi territori en la imatge dels productes cooperatius i en les activitats que desenvolupi la cooperativa.
- Introduir la gestió dels actius patrimonials i ambientals en la l'activitat de la cooperativa o els seus socis a partir de la promoció turística, immobiliària o altra.
- Desenvolupar pactes, convenis o concerts amb les administracions per a la preservació del patrimoni i per a la gestió mediambiental del territori propi de la cooperativa.

**Expectatives en els serveis en general a les comunitats locals.** En la mesura que les activitats professionals han estat i són poc destriables de les necessitats familiars i col·lectives, la cooperativa pot ser un instrument ampli de servei comunitari.

- Suplir les mancances que a les poblacions petites es produeixen en matèria d'oferta comercial o de serveis en general (botiga de queviures, benzinera, bar,...
- Aprofitar determinats serveis d'assistència al soci (fiscals, de gestió econòmica, legals,...) per al conjunt de la comunitat.
- Contribuir a la creació, manteniment i/o gestió d'infraestructures en l'àmbit rural; camins, electrificació, distribució d'aigua,...
- Desenvolupament de nous serveis per a la comunitat; telecomunicacions, noves infraestructures col·lectives,...
- Utilització del patrimoni cooperatiu al servei de les necessitats col·lectives; necessitats de locals, màquines especialitzades per a determinats treballs,...

Per la pròpia naturalesa totes aquestes alternatives afecten directament les cooperatives agràries d'àmbit local; però també les que es mouen en un àmbit comarcal. Quant a les **cooperatives regionals o de segon grau** se'ls hi escauen algunes de les propostes plantejades i se'ls hi escau en particular el respecte i estímul de les accions dels socis i les cooperatives locals com a base de desenvolupament rural.

### ***Un marc integrat per a les accions cooperatives de desenvolupament rural***

Cada acció cooperativa genera possibilitats en els diferents àmbits del desenvolupament rural que s'haurien de saber aprofitar.

	1	2	3	4	5	6
1. Comercialització i transformació agrària						
2. Transformació de les estructures agràries locals						
3. Recursos o serveis relacionats amb la pròpia activitat productora						
4. Els serveis i activitats de suport a l'activitat agrària						
5. La gestió del territori local i del patrimoni rural en general						
6. Els serveis en general a les comunitats locals						





Quadre 1. Les cooperatives segons el quinquenni de fundació.

	Cooperatives		Total membres socis 1er grau	Cooperatives Sòcies 2on grau
	1er grau	2on grau		
Abans 1900	4	0	955	0
1900 a 1904	4	0	2968	0
1905 a 1909	10	0	2230	0
1910 a 1914	16	0	3759	0
1915 a 1919	36	0	7573	0
1920 a 1924	22	0	4106	0
1925 a 1929	10	0	5939	0
1930 a 1934	20	0	2587	0
1935 a 1939	3	0	260	0
1940 a 1944	23	0	4681	0
1945 a 1949	35	0	6251	0
1950 a 1954	26	0	3256	0
1955 a 1959	37	0	32701	0
1960 a 1964	30	1	4192	112
1965 a 1969	19	0	3226	0
1970 a 1974	14	1	1272	7
1975 a 1979	8	0	834	0
1980 a 1984	32	6	3945	235
1985 a 1989	43	5	2752	57
1990 a 1994	42	5	4814	36
1995	2	0	2612	0

Quadre 2. Les cooperatives agràries per comarques, desembre 1994.

	Cooperatives	Cooperatives de 1er grau		% total cooperatives		Socis per cooperativa
	de 2on grau	Empreses	Socis	Empreses	Socis	
Comarques metropolitanas	2	48	5619	11,0	5,6	117,1
Comarques de Tarragona	4	83	12359	19,1	12,4	148,9
Comarques de Girona	1	44	3087	10,1	3,1	70,2
Terres de Lleida	7	139	46890	32,0	46,9	337,3
Pirineus	0	7	3304	1,6	3,3	472,0
Comarques centrals	0	30	5070	6,9	5,1	169,0
Terres de l'Ebre	4	84	23659	19,3	23,7	281,7
Total	18	435	99988	100,0	100,0	229,9

*Ignasi Aldomà i Buixadé, doctor en ordenació i màster en economia agrària*

*Professor de la Universitat de Lleida*